

Raspad Austro-Ugarske Monarhije 1918. nije izvršen bezbolno, a posljedice ovog procesa, kada su se mnogi narodi našli u drugim, novostvorenim državama kao nacionalne manjine, traju i do danas. Stvaranje nacionalnih država bilo je u svim državama praćeno procesom dominiziranja vladajuće nacije, a mirovni ugovori i koncepcije, iako je njima bilo zagarantirano pravo nacionalnih manjina, primjenjivali su se samo tamo gdje je pored zakona bilo kod manjine i snage da se izbori za svoju posebnost. U socijalističkim državama, gdje je radnički internacionalizam išao za deagrarizacijom sela, koje je uvijek u prošlosti bilo čuvar tradicija, bilo je najugroženije zbog razbijanja svoje nacionalne strukture, pa u današnje vrijeme, kada su se ovi problemi još više usitnili raspadom socijalističke Jugoslavije, zadnji je čas da se nešto stvarno učini u brizi za naše nacionalne manjine u susjednim državama. Stoga ni knjiga ni rasprava o Hrvatima u Austriji, Mađarskoj, Moravskoj, Italiji, Srbiji i Rumuniji nikad dosta, pa pripadale one književnosti, povijesti, etnologiji ili svima njima zajedno.

Autor knjige Juraj Lončarević, rođen je 3. ožujka 1930. u Srijemskoj Mitrovici, te je završio studij hrvatskog jezika i književnosti s ruskim jezikom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nakon godine dana rada na đakovačkoj gimnaziji Lončarević je 1955/56. započeo predavati na ijekavskim (hrvatskim) odjelima subotičke ekonomske škole i gimnazije. Međutim već 1956. ovi su odjeli bili ukinuti, pa Lončarević radi kao profesor, odgojitelj i bibliotekar u raznim ustanovama sve do 1990., kada je prijevremeno umirovljen, s time da je od 1972. do 1973. bio na robiji zbog svojih radova o Šokcima i Bujevcima. Lončarević je posebnu pažnju u svojim radovima obraćao Hrvatima u Mađarskoj, i mislim da je najbolji poznavalac te problematike na našim prostorima.

U knjizi »Hrvati u Mađarskoj i Trianonski ugovor« Lončarević tvrdi da se jugoslavenski diplomati na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. i 1920. nisu dovoljno argumentirano borili za Baranju i bajski trokut, pa je oko 50.000 Hrvata i 6.000 Srba ostalo pod mađarskom vlašću. Lončarević ukazuje da je iznenadno napuštanje Baranje i bajskog trokuta od srpske vojske 1921. za tamošnji narod bila jednaka tragedija kakovu su proživjeli Hrvati Istre nakon Rapalla i da se pola Baranje i bajski trokut naziva u tadašnjem tisku »Sjevernom Istrom«. Lončarević analizira literaturu koja se bavi ovim područjem na pariskim pregovorima, i pri tome ukazuje na nekoliko zanimljivih i gotovo nepoznatih činjenica. Ipak mislim da vrlo komplicirani tijek pariskih gotovo dvogodišnjih pregovora može prikazati samo povjesničar, pri čemu se slažem s Lončarevićem da knjige Andreja Mitrovića, ali i radove Bogdana Krizmana, treba promatrati pod posebnim »uglom«, i da ih treba nadopuniti, da se dobije objektivnija istina za sve narode u nekadanjoj Jugoslaviji, i da treba osobito pažljivo proanalizirati postupke Jovana Cvijića, koji je dobio zadatak da ispravi »statistiku popisa stanovništva« (vidi: A.Belić i St.Mihaldjić, La Baranya, Paris 1919), manipulirajući zajedničkim iskazom Hrvata i Srba, nakon što se pokazalo da u Baranji ima više Nijemaca i Hrvata nego ostalih. Ne želeći da se u jugoslavensku državu uključi teritorij gdje je njemačko i hrvatsko pučanstvo bilo brojnije od srpskog, jugoslavenska se diplomacija, nakon što su eksperti iz Hrvatske vraćeni iz Pariza u Zagreb kao nepotrebni, dosta olako odriče pola Baranje i svih ostalih dijelova gdje su Hrvati bili brojniji, čineći tako Hrvatima ogromnu i nenadoknadivu štetu, jer su oni, ostavljeni bez hrvatskih škola, bili izloženi vrlo jakoj mađarizaciji, kojoj su podlegli čak i Srbi u St. Andreji. Mislim da je također važno naglasiti ono što je naveo Mitrović, a istaknuo i Lončarević (str. 19), a to je, da je delegacija Srba, Hrvata i Slovenaca tek u rujnu 1919. počela tražiti Mohač i Sikloš, te da je Pašić bio izričito sklon čvrstoj granici na Dravi. Neka mi bude dopušteno reći da se tek sada pokazuje slabost hrvatske historiografije, koja je godinama bila zanemarivana i kojoj nije bilo dopuštena obrada najrelevantnije problematike njenog područja, osobito one iz domene vanjske politike, utoliko što je sva vojna građa prvog, a i drugog svjetskog rata, završila u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu i u arhivi Sekretarijata za vanjske poslove, pa se tek kroz čitanje između redova knjiga naših beogradskih kolega može naslućivati što se je dogodilo, a na istinu ukazuju tu i tamo u hrvatskim arhivima očuvani dokumenti. No radi se uvijek o fragmentarnim ili sekundarnim izvorima (novine ili sjećanja). Mislim da stoga Ljubinku Trgovčević, autoricu isključivo prosrpskog opredjeljenja, ne treba ni navoditi, jer upravo ona pokazuje da je od 1975., kada Mitrović objavljuje svoju knjigu o razgraničenju Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom i koja je po mojem mišljenju koliko-toliko objektivna, do 1986. kada je objavljeno Trgovčevićino djelo »Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije«

došlo do jačanja srpskog radikalizma do granice neprihvatljivosti za ostale narode u tadanjoj Jugoslaviji. A takovih je primjera mnogo, samo mi uljuljkani parolama socijalističkog bratstva i jedinstva to nismo htjeli priznati. U svakom slučaju pred hrvatskim se povjesničarima nalazi se mnogo posla, jer trebat će razlučiti zlo od dobrog, budući da narod u cjelini nikada ne može biti zao. Trebat će mnogo toga i na novi način reći i o mađarsko-baranjskoj republici Petra Dobrovića, koja je namjerno isključivala Hrvate iz suradnje a Lončarević i Ante Sekulić svojim suvremenim radovima i svojom prisutnošću na hrvatskoj historioografskoj sceni svakako potiču ova pitanja i navode na razmišljanje. Baranjski Hrvati od sela južno od Sigetvara do Pečuha i dalje do Mohača pa preko Bajce do bačkih Hrvata u Subotici čine jednu veliku cjelinu o kojoj treba što više pisati i o kojoj treba voditi posebnog računa.

Pod naslovom »Hrvatska naselja u mađarskom dijelu Baranje i Bačke« Lončarević je konkretizirao život ovih Hrvata u međuratnom razdoblju, ističući svu tragičnost njihovog položaja u novim granicama poslije 1920. godine. Lončarević piše da su se Mađari maćuhinski odnosili prema Hrvatima, želeći ih asimilirati, ali isto tako osuđuje i jugoslavensku politiku kada im niječe pripadnost hrvatskom narodu, tvrđnjom da Šokci i Bunjevci nisu Hrvati. Lončarević donosi i zanimljive podatke o sudbini Srba u Baranji, prema pisanju Dušana Popovića i mnogo većoj brizi političara Jaše Tomića za malobrojnije Srbe nego za brojnije Šokce i Bunjevce. Lončarević spominje svećenike Ivana Petreša, Franju Pijukovića, dra Matiju Evetovića s njegovim rukopisom o Bunjercima i opisuje njihov rad među hrvatskim pučanstvom tog područja u međuratnom razdoblju. U trećem poglavlju Lončarević donosi brojidbene podatke o hrvatskom, srpskom i slovenskom življu u Mađarskoj istog vremenskog perioda, ukazujući na fragmentarnost, netočnost i manjkavost statistike, a mislim da i promjena naziva mjesta izaziva velikih poteškoća kod današnje ubikacije pojedinih lokaliteta i njihove rekonstrukcije. Kada se međutim ovo stanje usporedi sa sadanjim kojega je podatke iznio Erdödy Gyula na znanstvenom skupu »Horvatorszag, a Horvatok, Horvat-Magyar kapcsolatok« u Sigetvaru 13.X.1994., može se zaključiti da je stanje Hrvata doista alarmirajuće, te da je hrvatski etnik u jugoistočnim dijelovima Mađarske gotovo izgubljen, što se može zaključiti i po narodnoj nošnji koja je ponegdje ostala samo obiteljska uspomena na slikama.

Drugi dio knjige posvećen je obrazovnoj, kulturnoj i umjetničkoj problematici. Opsjednut teškom realnošću Lončarević i opet uspoređuje strahoviti gubitak kulturnog identiteta Bunjevaca i Šokaca u Mađarskoj kroz zadnjih stotinu godina. Lončarević zaključuje da je ovaj proces zahvatio više Hrvate nego Srbe, Rumunje i Rutene, koji su sačuvali svoje vjerske narodne škole, pa je pravo na razumljivi jezik u Crkvi bilo ono čega su se uhvatili mnogi Šokci i Bunjevci, te su u Santovu Šokci čak prešli na pravoslavnu vjeru kada im je bila uskraćena molitva na gradišćanskom hrvatskom jeziku.

Lončarević posebice obrađuje narodnu i kulturnu tradiciju Hrvata u mađarskom dijelu Baranje dajući brojne podatke etnografskog karaktera, koji potvrđuju starosjedilački karakter tog naroda na tom području. Posebno govori o hrvatskoj književnosti Šokaca i Bunjevaca u Baranji i Bačkoj, pa navodi brojne autore i njihova djela, mjesta štampanja ovih djela i ukazuje na vrijednu hrvatsku knjigu u Pečuhu, gdje je prije otvorena tiskara (Engelova 1773) nego u Osijeku (1775). Posebno je poglavlje Lončarević posvetio hrvatskom književniku iz bajškoga trokuta Anti Karagiću (1913-1966), koji je pisao drame na hrvatskom jeziku, da bi 1948. bio osuđen na dugogodišnju robiju nakon koje je i umro. Lončarević nas upoznaje s Ivanom Petrešom, koji je umro 1937. i koji je napisao studiju odoseljavanja Bunjevaca u ove krajeve 1686. godine, tijekom velike seobe Srba i Hrvata.

I na kraju zadnje poglavlje Lončarevićeovog rada opet je posvećeno zapostavljenosti Hrvata u Mađarskoj u razdoblju poslije 1945. godine, o njihovoj nemogućnosti da gaje svoje kulturne tradicije i da se prisjećaju svoje prošlosti na gradišćanskom dijalektu. Opisuje i pokušaje da se nešto učini u poslijeratnom razdoblju preko Demokratskog saveza Južnih Slavena, koji upravo radi uklopljenosti Hrvata u ovako složen savez nije mogao djelovati onako kako treba. G. 1977. u Baji je održan prvi skupljački tabor mađarskih Hrvata u kući Stipana Šokčevića, a po uzoru na ovaj bilo je osnovano i nekoliko zavičajnih zbirki, objavljeno više knjiga i kalendara i upravo ovaj oblik njegovanja hrvatske knjige ima izvanrednih rezultata.

Zadnje poglavlje koje govori o običajima prilikom Badnjaka mislim da nije trebalo staviti na kraj knjige, već ga je trebalo povezati s dijelom koji govori o običajima Hrvata u Mađarskoj. U zaključku ovog kratkog prikaza treba naglasiti da je knjiga Lončarevića puna zanimljivih informacija, misli i zaključaka, ali i da je čitava građa izložena dosta nesistematski i da ima dosta ponavljanja. No ipak s obzirom na temu kojom se bavi

knjigu treba objeručke prihvatiti i poželeći da se ne samo u poslove istraživanja proteklog, već i u rad za budućnost uključi veći broj mladih, sposobnih, te hrvatskom i mađarskom jeziku vještih ljudi, pogotovo stoga što je klima povoljna i što mađarske vlasti vrlo dobro prihvaćaju inicijative koje dolaze od pojedinih narodnosti. Veze dva naroda, mađarskog i hrvatskog, koji su povijesno i prostorno vezani tisuću godina sa tisućama vidljivih i nevidljivih niti, treba razvijati na demokratskoj osnovi i kroz njihove manjine, i s punim poštovanjem obiju strana. Prožimanjem obje će strane znatno obogatiti srednjoevropski kulturni krug vezan uz Podunavlje, kojem pripadaju i u okviru kojeg moraju tražiti svoju sadašnjost i svoju budućnost. Drava i Dunav nisu rijeke razdvajanja već velike rijeke spajanja naroda koji žive na njihovim obalama.

Mira Kolar-Dimitrijević

OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA
Journal of Contemporary History Vol. 22, br. 2. IV/1987. i Vol. 22, br. 4, X/1987.

»Journal of Contemporary History« internacionalni je stručni časopis koji izlazi kvartalno u Londonu i donosi znanstvene radove najrazličitije tematike iz suvremene povijesti. Neki brojevi, kao dva koje ćemo ovdje prikazati, čine, međutim, posebna izdanja i posvećeni su u cijelosti jednoj temi. Zajednička tema 2. i 4. broja 22 volumena (1987) su obavještajne službe za vrijeme drugog svjetskog rata.

Obavještajni rat koji se vodio iza kulisa velikog svjetskog rata zanimljiva je, a k tome uvijek aktualna i gotovo neiscrpna tema. Postupnim otvaranjem desetljećima čuvenih arhiva javnosti a napose znanstvenicima postaju dostupni dokumenti koji bacaju novo svjetlo na ratne događaje i ono što se događalo u njihovoj pozadini. Ako se i ne radi o epohalnim obratima ili otkrićima, novije istraživanja na ovom području svakako su, zahvaljujući novoj arhivskoga građi, potpunija od prijašnjih, a vremenska distanca od predmeta istraživanja omogućuje im kritički pristup događajima - kako uspjesima, tako i neuspjesima, - bez opterećenosti crno-bijelom slikom mitova o efikasnosti i nepogrešivosti pojedinih službi s jedne ili druge strane.

U dva sveska pod jedinstvenim naslovom Intelligence Services during the Second World War četnaest je članaka koji, iako među sobom različiti po pristupu tematici i znanstvenim ambicijama (neki se bave samo jednim događajem, drugi pak obuhvaćaju mnogo šire vremensko razdoblje ili prostor; neki ostaju više informativnog karaktera dok su drugi opširne rasprave), zajedno daju prilično dobar i uravnotežen presjek zbivanja »na špijunskoj sceni« što se tiče zastupljenosti raznih zaraćenih strana, raznih bojišta i raznih faza rata uključujući i vrijeme koje je neposredno prethodilo ratu. U prvom svesku nalazi se sedam članaka: Ralph Bennet, »Konjičev skok u Drvaru: Ultra i napad na Titov život 25. svibnja 1944.«, Donald P. Steury, »Pomorska špijunaža, atlantska kampanja i potapanje Bismarcka: Studija uklapanja špijunaže u pomorsko ratovanje«, Timothy P. Mulligan, »Špijuni, šifre i »Zitadelle«: Špijunaža i bitka za Kursk, 1943«, David Thomas, »Strane Armije Istok i njemačka vojna špijunaža u Rusiji 1941-45.«, David Stafford, »Neustrašivi«: Mit i stvarnost«, Katy Fletcher, »Razvoj suvremenog amaričkog špijanskog romana«, John W. M. Chapman, »Hod po jajima: Špijunaža i »Antikominterne«. U drugom svesku su slijedeći članci: Louis Allen, »Japanski obavještajni sustavi«, Bob de Graaff, »Vruća špijunaža u tropima: nizozemske obavještajne operacije u Nizozemskoj Istočnoj Indiji za vrijeme drugog svjetskog rata«, Robert Stephan, »Smersh: Sovjetska vojna kontrašpijunaža za vrijeme drugog svjetskog rata«, W. Dirk Raat, »Američke obavještajne operacije i tajna akcija u Meksiku 1900-47«, Wesley K. Wark, »Kriptografsko neiskustvo: Počeci obavještajnog dešifriranja signala u Kanadi u drugom svjetskom ratu«, David A. Walker, »OSS i operacija Baklja«, John Herman, »Agencija Afrika: Rygorova francusko-poljska mreža i operacija Baklja«.

U članku »Konjičev skok u Drvaru: Ultra i napad na Titov život 25. svibnja 1944.« Ralph Bennet razmatra pitanje da li je i koliko britanska obavještajna služba znala za njemački plan »Konjičev skok«, desant na Drvar, te da li je u tome mogla odnosno trebala na vrijeme obavijestiti Tita. Zaključak je autora, na temelju dokumenata Public Record Officea, da Britanci, iako se u uhvaćenim i dešifriranim porukama više puta spominje akcija »Rosselsprung«, zapravo nisu znali o kakvoj se operaciji radi, niti kakvih će razmjera biti. Oznaka Sonderunternehmen, koja se u tim dokumentima pojavljuje, bila je vrlo česta u Wehrmachtovu rječniku, njome su bili označeni ne samo veliki pothvati, nego često i posve rutinske akcije, pa Britanci u njoj nisu vidjeli razlog za uzbunu. Da je

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

U SPOMEN
JOSIPU LUČIĆU

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

Z A G R E B

1994.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

PRIPREMA ZA TISAK:

Hrvoje STANČIĆ

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.